

Мечката и опазването ѝ у нас

Николай Спасов

Хората говорят за мечката с уважение и възхищение, но не и тези, които я следят отдалече през оптичския прицел на снайпера, или онези, които я примамват с хляб, напоен с антифриз... Кафявата мечка е един от емблематичните ви-

дове животни за България, свързана е с бита на планинеца, присъства трайно във фолклора ни – в някои сюжети като мъдър приятел, а в други – като опасен враг. А в действителността човекът не е престанал да измества мечката от естествените ѝ местообитания. И конфликтът „мечка – стопанин“ е отколешен. В този конфликт тя не може да бъде победител и затова трябва да бъде опазвана, тя и природата около нея, за да има гори, пълни с тайнство и дива красота, от която ние – хората – все още се нуждаем...

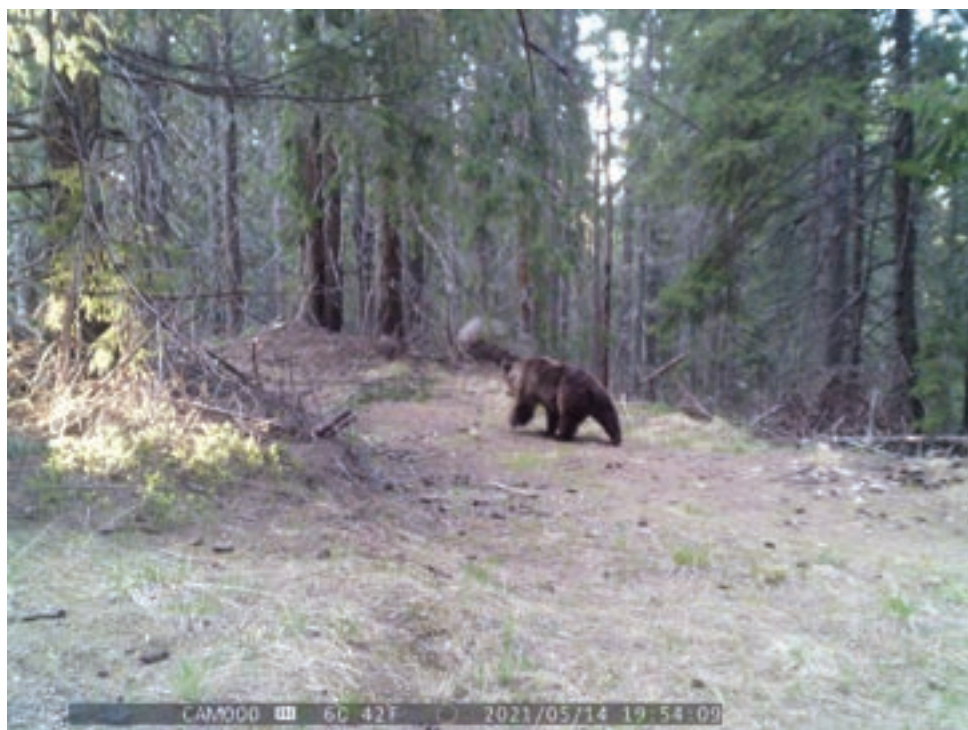
Все още има в нашите планини немалко диви котчета, където трепетната среща с властелина на планината е напълно възможна. Присъствието му се издава от много неща. Понякога – и от внезапен шум сред малинака, а госта по-често – чрез следи от внушителна лапа по пътеката или встрани от нея. Присъства неизменно и в разказите за всевъзможни, даже страховити случки от планинците, сегнали до огъня с чаша в ръка.

За разлика от много други страни в Европа, в които вятърът е изчезнал или е в критично състояние, България все още поддържа популация от няколкостотин индивида, обитаваща основно големите планини, където са съхранени основните

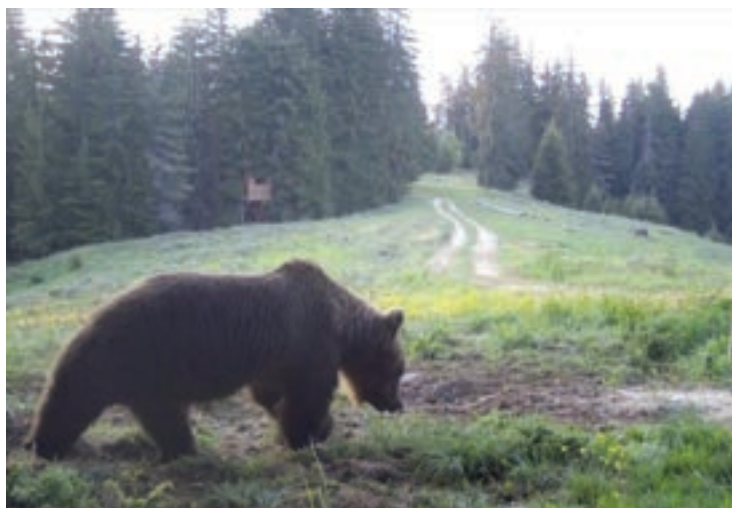
горски масиви на страната, значителна част от които – в националните паркове. Тенденцията обаче е госта тревожна. В края на 80-те години на миналия век изчислявахме популацията на вида на 700 – 800 индивида, макар че може малко да сме завишавали реалната численост. В края на големия проект Натура 2000 (2012 – 2013 г.) смятахме, че популацията възлиза на по-малко от 600 индивида, но анализите на данните от последните години показват изглежда още по-ниска численост, около 500 индивида, а може да са и по-малко!

Като вид, нуждаещ се от големи индивидуални територии на обитание, в които контактът с човека е неминуем и като „участник“ в изконния конфликт „хищник – човек“, мечката е подложена на силно антропогенно въздействие и на множество заплахи – браконьерство, деградация на местообитанията ѝ, безпокойство. Не случайно мечката бе поставена в Червената книга на България още в нейното първо издание от 1985 г., а в последното (2015) е включена в категория „застрашен вид“. Същевременно тя е приоритетен вид за опазване в Европейския съюз, а у нас е защитена със Закона за биологичното разнообразие. Като член на Европейския

съюз страната ни е задължена да вземе необходимите мерки за въвеждане на строга система за опазване на вида и неговите естествени области на разпространение съгласно директива от 1992 г. за запазването на природните местообитания и на дивата флора и фауна. В най-последно време генетичните изследвания също допринесоха за повишаване на прородозащитния статут на нашенската мечка. Установено е, че геномът на южноевропейската мечка е различен от този на популацията от Централна, Северна и Източна Европа. Нашите последни палеогенетични проучвания потвърдиха идентичността на митохондриалната ДНК на апенин-

Дивечовъдно стопанство Аджиларска река, с. Кожари. Възрастен мечок, регистриран на фотокапан (14 май 2021, сн. от поставените фотокапани от екипа: Н. Спасов, А. Игнатов, М. Иванов)

Същият мечок (сн. Й. Йорданов, публикувана във фейсбук), заснет на фотокапан в съседното дивечовъдно стопанство Буйново, на около 6 км. от мястото на заснемане в ст-во Аджиларска река. Явно той обикаля редовно и двете стопанства, заради изкуственото подхранване на дивеча, от което се възползва

ската и балканската мечка. Тези изводи съвпадат с нашите морфологични проучвания, показващи много честото присъствие на светлата окраска при южно-европейската мечка, нещо нетипично за по-североизточните представители на вида. Вероятно ще се окаже, че мнението на някои стари автори, считащи южната мечка за отделен подвид е било незаслужено пренебрегнато. Явно е, че мечката, обитаваща Балканите, Апенините и Пиренеите, имаща ограничена численост и ареал, заслужава специално внимание по отношение на опазването на биоразнообразието на вида.

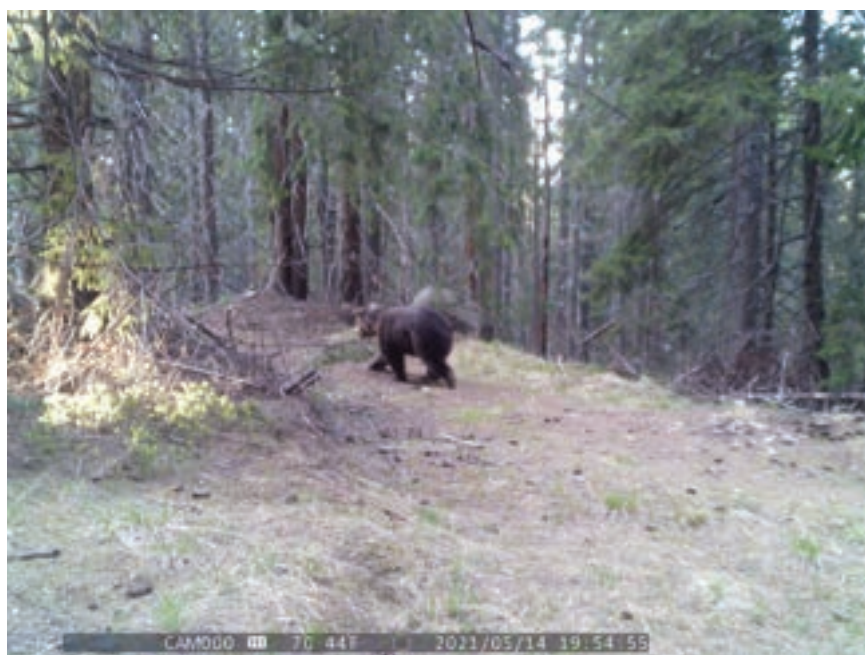
Всичко посочено по-горе налага да бъдат взети мерки за опазването на вида, за което отговорността се пада на съответните държавни институции. Десетгодишните национални планове за действие за опазване и контрол на застрашени видове (включително и за популацията на мечката) са задължение на страните членки на Европейския съюз

и представляват механизъм за приемане на дейности с цел опазване и управление на популациите на видове и техните местообитания, уязвими от човешката дейност.

След като предходният действащ „План за действие за кафявата мечка в България“ изтече през 2018 г., беше необходимо да бъде подготвен нов план за вида. Конкурсът за разработването му беше спечелен

от Фондация „Четири лапи“. Във връзка с това, през 2020 г. се събра екип от експерти (в т.ч. и от Националния природонаучен музей-БАН), с дългогодишен опит в проучването и опазването на кафявата мечка у нас. С цел да се постигне актуален и работещ документ, който да подпомогне опазването на вида в България, предстои да бъдат анализирани, както състоянието на популацията в страната, така и социално-икономическите аспекти на управлението на вида.

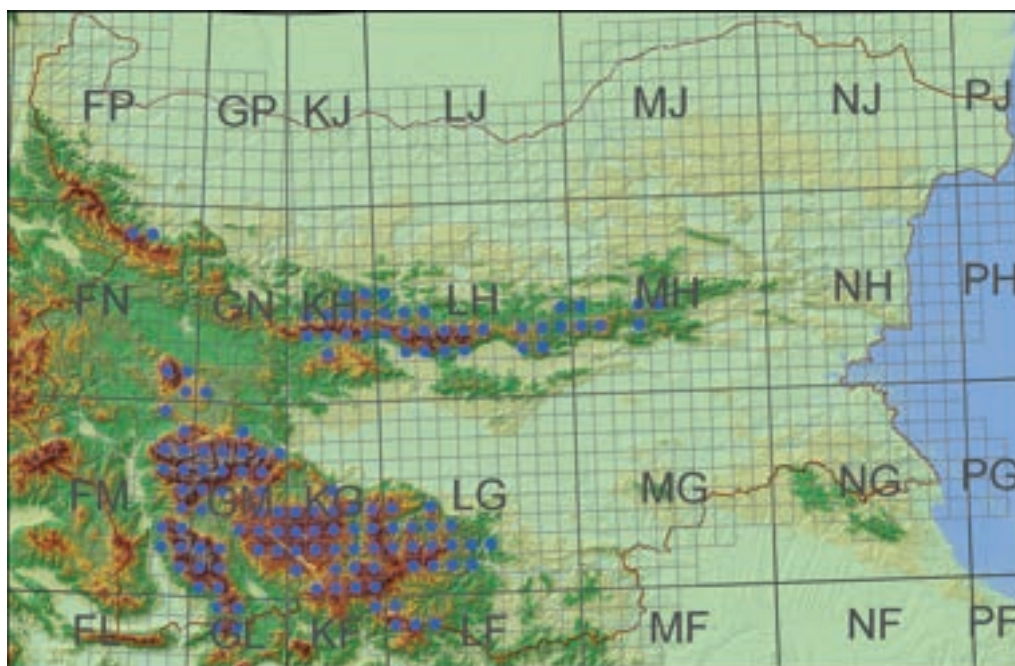
А ето и най-новата информация от теренните изследвания. Между 13 и 16 май нашият теренен екип проведе планирано изследване в рамките на проекта. То бе осъществено в района на дивечовото стопанство Буйново (Западни Родопи, в близост до границата с Гърция), където мечката присъства постоянно. Цел на предвидената серия от теренни проучвания е сравняване на днешното състояние на вида с данните, получени преди десетина години.

Друг мечок (вероятно около 5-годишен, според следите), вървящ по същата пътека в дивечовъдно стопанство Аджиларска река, около минута след първия мечок (14 май 2021)

Мечка с второгодишно малко, проучващо постоянна мечка маркировка в района на ст-во Аджиларска река, с. Кожари (14 май 2-21)

Карта на основното разпространение на мечката в България (по Спиридонов и Спасов, в Червена книга на България, 2015 г., Изд. на БАН)

Регистрираните следи, индивидуализирани по методика, подготвяна и изпробвана от нас с години, както и получените данни от поставени фотокапани, дадоха възможност в западните части (пътят по границата към Водни пат) на дивечовъдното стопанство да бъдат установени 4 мечки (женска с 2-годишно мече, възрастен мечок и млад мечок, вероятно 5-годишен). Те обитават и съседните източни части на Буйновско стопанство, на 6 – 7 км по права линия. Направеният до момента анализ показва, че в изследвания район обитават не по-малко от 6 – 7 мечки. Това е почти същата висока численост, регистрирана от нас през 2011 г. Състоянието на вида в района (плътност и численост) е добро. Причините са свързани с подходящите местообитания в запазените

стари гори, липсата на браконьерство в този район, но също и с подхранването на дивеча на хранилки, привличащо мечките в района, особено през пролетта и есента. Не такова е, както изглежда, състоянието на вида навсякъде. Съществуват индикации за намаляване на числеността на мечката в редица райони, в резултат от браконьерство. Теренни изследвания (също през май 2021) показват изглежда тенденция за чувствително намаляване на числеността на вида в изследваните части на Средна Стара планина, в сравнение с направени проучвания в края на 90-те години.

Ето защо е важно в бъдещия национален план за действие за вида да бъдат предложени, а след това изпълнявани ефикасни мерки за съхраняване на популацията на мечката у нас. ■

Проф. Николай Спасов: Има риск да се убие „невинно“ животно

Проф. Д-р Николай Спасов е роден в София. Зоолог и палеонтолог. Директор на Националния природонаучен музей при БАН от 2011 до 2020 г. Има над 250 научни публикации. От август 2021 г. е главен редактор на сп. Природа.

През юли новината, че мечка е нападнала жена близо до Белица отново повдигна въпроса за съжителството между хората и най-големия хищник от нашите гори. А това съжителство сякаш е изпълнено повече със страховете на хората, отколкото с реални опасности за тях.

Случаите на нападение на хора от мечка са далеч по-малко от инцидентите с кучета, например, а някои от домашните кучета у нас са не просто опасни за хората, но са селектирани и подготвени за убийства. Общественото мнение обаче е далеч по-равнодушно към подоб-

ни инциденти, някои от които завършващи с жестока смърт, отколкото към раните и уплахата, които са последици от нежелана среща с мечка. Може би защото хората все пак се чувстват по-безсилни пред големия и бърз хищник, който по природата си не е особено агресивен.

Емоционалните реакции в случая при Белица бяха твърде характерни. Първосигналната реакция бе мечката да бъде смятана априорно за стръвница и убита. Министерството на земеделието издаде почти светкавично разрешение за това. Според ведомството веднъж докоснала се до кръв, тя застрашавала живота на всички посетители в гората. После се появи петиция в защита на животното, събрала за няколко дни десетки хиляди подписи. В крайна сметка го отстрел не се стигна, поне засега, но случаят е показателен за трудното съжителство. Главният редактор на списание Природа проф. Николай Спасов, който има многогодишен опит от работа с мечките у нас, коментира този случай пред списанието.

Колко случаи помните лично с нападения на мечки над хора?

– Този случай не е, разбира се, първият, а няма да е и последен. Нападения над хора се случват много рядко у нас, защото нашите мечки са свикнали да се пазят от човека, знаят, че той е опасност. Друг е въпросът с по-големите мечки, в далечни райони – Арктика, Аляска, Чукотка, Канада. Там мечките рас-

там без да са виждали човек и могат да бъдат много агресивни, всяка година има случаи, при това не един и два, на нападения със смъртен изход. Честно казано, у нас аз си спомням само един случай на човек, убит от мечка за последните 2 десетилетия. И там обстоятелствата не са изяснени, струва ми се, че нападенията се дължи на действия на човека, а не на агресивност на животното.

По принцип случаите с нападения на хора в гората не са нещо ново, това се случва най-често, както и сега, когато билкари и гъбари тръгнат масово из планината. Има инструкции, как хората трябва да процедират в гората, но те често не се спазват или хората въобще не са информирани за тях. Убеден съм, че тези хора не са имали инструктаж. Не знам и как точно се е случил инцидентът, но знам, че гъбарите са навлезли като тълпа в гората. Предполагам, съдейки по други случаи, че мечката се е почувствала в опасност, опитала е да се измъкне, но изходът за нея е бил през човека и тя е минала през него.

При мечките има ли този хищнически инстинкт – ако усети страх у човека да стане по-агресивна?

– Да, това е възможно, но в този случай най-вероятно човекът е бил твърде близо до мечката и страхът на самата мечка я кара да нападне. Тя е едър хищник и за нея това е начин да се справя в подобна ситуация. Те често реагират така в случай на опасност. Убеден съм, че това е нормално животни, което преди това не е имало прояви на агресия, а неправилното човешко поведение е довело до инцидент.

А какво би било правилното поведение?

– Когато групи хора работят в гората, те трябва да вдигат шум, за да известяват за присъствието си – да се

обозначават, да говорят или да имат транзистор, звънче. Хладнокръвието при среща е много важно, бягането пред хищник провокира неговия инстинкт за преследване на жертва. Не трябва да му се обръща гръб.

Разбира се, има и малка вероятност да е стръвница или след този случай да се превърне в такава. В животни, което е научило, че човекът не е опасност. За нас, естествено, най-важен е човешкият живот, така че в този случай мечката трябва да се елиминира.

По принцип когато мечка убие животни, тя се научава да убива, това поведение може да рецидивира и става опасна, но сега за мен ще е прибързано да правим подобен извод. Грешка е да се тръгне към отстрелване преди да се изяснят точните обстоятелства на нападенията. Трябва да имаме предвид и друго. Сега има някакъв обществен натиск и заради него може просто да се пролее кръв. Мечките имат големи индивидуални територии, но в един район могат да се кръстосват пътищата на няколко животни. При експедициите ни в Родопите редовно намираме следи на няколко различни мечки на една и съща пътека. Почти е невъзможно да се каже коя точно мечка от живеещите в този район, е „замесена“ в нападенията. Рискът да се убие „невинно“ животни е голяма.

А в случая има проблем и със Закона. Мечката е вид, който специално се наблюдава от ЕС, а България е задължена да вземе мерки за опазването ѝ. Затова и се правят 10-годишните планове за действие, наблюдава се популацията и се вземат мерки за опазването и контролирането ѝ.

Превръщането на една обикновено мечка в стръвница с какво е свързано?

– Стръвниците по принцип са относително малка част от популацията у нас.

Една мечка би могла да се превърне в стръвница по различни причини. Например, ако през пролетта не може да намери достатъчно храна или наесен не е успяла да натрупа мазнини, за да се зазими. Тогава тя активно търси храна и напада – обикновено животни, понякога домашни. Ако при глад мечката успее да убие животното, то тя може да продължи да го прави.

А увеличават ли се мечките у нас?

– За последните 20 години имаме представа за популацията и тя намалява (Вж. стр. 72). Причините са комплексни, но при всички случаи основната е браконьерството. Мечката няма естествени врагове в Европа, освен браконьерите. Тук трябва да имаме предвид следното:

– Тоталната защита на вида доведе парадоксално до това, че в горските и дивечовите стопанства се дезинтересираха от това животното, което преди им носеше добри приходи от ловен туризъм. Сега гаже я имат за конкурент на другия дивеч, защото тя се храни от хранилките за него. И заради това я смятат за вредна. Така че един от видовете браконьерство е институционалното браконьерство. То става в самите дивечови стопанства.

– Другото браконьерство е от природозащитна неграмотност. Тепърва имаме много да направим, за да покажем на населението, че това животното има смисъл да бъде опазвано. Сега някои ловци изпитват гордост да застрелят мечка. А то всъщност не е нито трудно, нито пък опасно – отдалече, с хубав снайпер. Тогава мечката не е страшна, а е лесен трофей. Случва се и по невнимание или от страх да бъде убита мечка от ловци. Във всички случаи браконьерството е основна причина за намаляването на популацията на мечката, а самото браконьерство не намалява в последните години.

Има ли периоди и ситуации, в които мечките могат да бъдат особено опасни и без да са стръвници?

– Най-опасната ситуация е женска с малко, особено до една година. Ако някой види малко, изриво мече трябва незабавно да се отдалечи и в никакъв случай да не се заиграва с него. Майката със сигурност е наблизо, ще го сметне за опасност за детето и може да бъде изключително агресивна. Другата ситуация е ако мечката е над трупа на животното, което яде в момента. Това е нейна плячка и тя ще я защитава. Разбира се и ранената мечка може да е много опасна. Иначе мечката няма инстинкт да опазва територията си от други видове, което е добре за хората. Мъжките имат инстинкт за територия, но той засяга среща с други мечоци. Мечките маркират територия, но няма случай на агресия затова, че човек е навлязъл в нейна територия.

Значи – звучи банално, но трябва да се опознаваме взаимно....

– Така е. Мечката е живяла много векове с човека в нашите планини. Случаите на убити и тежко ранени хора са рядкост. Всъщност те са изключения, ухапаните от зли кучета са доста повече, вероятно и жертвите. Вярно, от мечки има доста уплашени хора, като страхът е естествен пред едно толкова голямо и силно животното. Има и друг тип инциденти, които показват, че мечките обикновено не са толкова опасни. Те влизат в опразнените села, разрушават кошери, търсят храна по плевни и дори в къщи. Това е рискова ситуация, но обикновено хората ги прогонват с шум. Разказвах ми случай, когато едно ловно куче е прогонило мечка от село Кожари в Западните Родопи.

Интервюто взе Христо Мишков